

ROLA CZYNNIKA FUNKCJONALNEGO W PROCESIE PRZEMIJANIA ARCHITEKTURY

ROLE OF FUNCTIONAL FACTOR IN THE PROCESS OF PASSING AWAY ARCHITECTURE

Jolanta Chmielewska

Politechnika Wrocławska

Wydział Architektury

Zakład Kształtowania Środowiska

ul. Bolesława Prusa 53/55

50-317 Wrocław

e-mail: jolanta.chmielewska@pwr.edu.pl

Abstract: Passing away is an inevitable and a natural process which effects on all material and immaterial things. Elements of nature pass away, culture passes away, and the works of art created by man pass away too. Every day we observe a continuous and the oldest cycle of death and birth - spectacle played out throughout-day and night. Mystical phenomenon of succession of dawn and dusk has a direct impact on the human environment, including architecture, which is also subjected to the process of passing. At the turn of the century we can see a sine wave of changes, which buildings are subjected to - evolution of their form and function. All occurring transformations are caused by the need, and erecting architectural objects aims at satisfying this need. With time the role which they have played disappears. The objects get older and pass away.

Keywords: architecture, the life cycle of buildings, function, passing away.

Wprowadzenie

Architektura będąca elementem sztucznego świata wykreowanego przez człowieka ulega nieustającym przemianom. Obecność ludzi w zależności od okoliczności, generuje dynamizm i kierunek zmian, które wydają się nie mieć granic. Zjawisku temu podlegają przedmioty codziennego użytku, technologie, oczekiwania i potrzeby. Im bardziej rozwinięta cywilizacja tym silniej zauważalna jest tendencja do wielokrotności transformacji, adaptacji, modernizacji, ulepszeń i rezygnacji, a ich mnogość w ciągu życia jednego pokolenia sprawia, iż nic nie wydaje się stałe - wszystko ulega nieuchronnemu przemijaniu. To co zastajemy i poznajemy na początku wraz z upływem czasu ewoluuje skutkiem czego nie jest już tym samym co zastaliśmy. Przyczyną wszelkich wspomnianych zmian jest działalność człowieka, który dąży do stworzenia świata idealnego, spełniającego wszelkie pojawiające się potrzeby i pragnienia bez względu na ich ilość i różnorodność. Szybkość transformacji najłatwiej można zaobserwować wśród rzeczy materialnych znajdujących się w przestrzeni, w której człowiek funkcjonuje na co dzień, np. w architekturze, czyli dziedzinie bezpośrednio kształtującej jego najbliższe otoczenie i zapewniającej komfort. Istnienie lub przemijanie obiektów architektonicznych wynika wprost z rozwoju cywilizacji będącej motorem napędowym określającym długość trwania poszczególnych etapów życia budynków, których tempo zmian w

przeciwieństwie do poprzednich epok wciąż wzrasta. Niegdyś okres odchodzenia od panujących kanonów trwały tysiąclecia, stulecia czy pięćdziesięciolecia, a w chwili obecnej wynoszą tylko od kilkunastu do kilku lat. Tempo zmian i styl życia wymusza zmianę funkcji, wykorzystywanych materiałów, technologii w celu dostosowania obiektu do aktualnych dla danej chwili rodzaju użyteczności, która stanowi specyficzny zapis odzwierciedlający relacje i więzi międzyludzkie.

Opis zagadnienia

Od starożytnej Mezopotamii, a więc już od VI tysiąclecia p. n.e., człowiek dąży do całkowitego oswojenia i podporządkowania sobie świata. Jedną z prób osiągnięcia celu było powstanie architektury, która jest rezultatem ludzkich działań i odpowiedzią na istnienie potrzeb. Pierwotnie budynki przez wieki pełniły funkcję dla jakich zostały stworzone: świątynie były miejscem sacrum i czci, monumentalne oraz niezwykle bogate budowle stanowiły siedziby władców, a szeroko dostępne domostwa zapewniały schronienia, jak również pełniły rolę miejsc pracy rzemieślników, kupców, gospodarzy i innych czeladników. Wraz z upływem czasu formy zabudowań zmieniały się i rozwijały. Obiekty sakralne niegdyś będące miejscem modlitwy stawały się coraz potężniejsze, bogatsze w symbole religijne oraz zyskiwały nowe zadania. Świątynie wzbogacano o przyległe zabudowania, które w pierwszych eta-

pach zapewniały schronienie duchownym, a następnie przekształcane były w autonomiczne zespoły, w których produkowano żywność, pracowano oraz nauczono. Fundamentalna funkcja nie była już jedyną jaką zaspokajano, lecz pomimo tego w dalszym ciągu pozostawała nadrzędną.

Monumentalne siedziby władców na przełomie upływu czasu również poddały się jego sile i przeszły transformacje, aż ostatecznie utraciły część swoich pierwotnych funkcji. Początkowo budowane jako zespoły o charakterze mieszkalno-obronnym miały zapewnić przetrwanie i ochronę władcy oraz ich rodziną w czasach niepokojów, natomiast podczas pokoju reprezentowały siłę i prymat panującego, stanowiąc przestrzeń w obrębie której odbywały się ważne wydarzenia polityczne i kulturalne. Równoległe zaspokajały równie ważne, lecz nie tak podniosłe funkcje. Przestrzenie wewnątrz murów posiadały zastosowanie mieszkalne (nie tylko dla władcy i jego rodziny, ale również dla służby) oraz gospodarcze (na ich terenie lokalizowano warsztaty, magazyny i kuźnie). Z postępem społecznym, gospodarczym i politycznym siedziby władców zmieniały swoją formę, a także funkcję. W wyniku rozwoju stosowanej broni typowe militarne przeznaczenie zostało przejęte przez twierdze, rola mieszkalna przypadła pałacom, czyli budowlą mieszkalnym o charakterze reprezentacyjno-rezydencjonalnym, pozbawionym cech obronnych., do których bardzo często należały również zabudowania folwarczne. Pałace bezpośrednio stanowiły aparat nieformalnej władzy sprawowanej nad przynależnymi im włościami, co oznaczało kontynuowanie administracyjnego przeznaczenia miejsca. Pałacowe wnętrza tego okresu zmieniały się wraz z upływem doby, za dnia stanowiły tło dla codziennych czynności - pracy, nauki, zarządzania, natomiast wraz ze zbliżającym się zachodem słońca budziła się sceneria dla wytwornych wydarzeń - bali, koncertów, bankietów. Ostatecznie dawne siedziby władców przybrały dwie odmienne funkcje, część obiektów przerodziła się w budynki użyteczności publicznej nieznacznie zmieniając swoją formę, inne zaś poddane redukcji ewoluowały w znacznie mniejsze, bardziej kameralne i przystępne dla większej grupy odbiorców domy mieszkalne. Pomimo wielu zmian, zwrotów akcji i perypetii na przełomie dziejów architekturze reprezentacyjnej udało się zachować fragmenty macierzystych wartości funkcjonalnych, które w sporadycznych przypadkach mają swoją ciągłość do dnia dzisiejszego.

Innym przykładem rozwoju myśli dotyczącej funkcji obiektów architektonicznych są szeroko rozumiane domy mieszkalne. Od starożytnych czasów niezmiennie zaspokajają one fundamentalną i zawsze obecną, niezależnie od epoki potrzebę zapewnienia schronienia, uważaną przez człowieka za jeden z podstawowych elementów umożliwiających przetrwanie. Ludzie od zaledwie dziejów odczuwają silne pragnienie poczucia bezpieczeństwa, skutkiem czego ciągle podejmuje próby zapewnienia sobie ochrony przed naturą, a dokładnie przed zagrożeniami jakie ze sobą niesie zaczynając od ataków zwierząt, wysokich i niskich temperatur, opadów

atmosferycznych po nieprzewidywalne zjawiska tj. huragany, tornada, burze, powodzie, itp., a także przez niebezpieczeństwami, które sam generuje (napady, wojny). Potrzebę tę w najbardziej pierwotnej formie spełniały jaskinie, grotty, zespoły tuneli i komór składających się na zespoły miast, w których człowiek widział w pewnym stopniu zamkniętą przestrzeń oddzielającą go od potencjalnych zagrożeń. Naturalne schronienia dawały naszym przodkom możliwość zakosztowania namiastki późniejszych domostw, w których posiadali warunki do schronienia się, spędzenia nocy lub przechowywania żywności bądź przedmiotów codziennego użytku. Jednakże człowiek zawsze dążył do osiągnięcia idealnego dla swoich potrzeb świata, dlatego wraz z postępem postanowił odnaleźć bardziej komfortowe rozwiązania i rozpoczął proces dostosowywania i adaptowania otwartych przestrzeni do własnych wymagań. W rezultacie zapoczątkowano budowę najbardziej prowizorycznych domów - powstały pierwsze obiekty architektoniczne pełniące funkcje mieszkalne. Początkowo jednoizbowe szalały i ziemianki podobnie jak skalne schronienia zapewniały ochronę oraz możliwość noclegu. Ich układ funkcjonalny zmieniał się wraz z cyklem dnia - za dnia były sceną dla wydarzeń codziennego życia oraz magazynem posiadanych dóbr, natomiast po zmierzchu zamieniały się w miejsce do spoczynku dla całej rodziny. Lecz z upływem kolejnych epok domy przestały pełnić tylko podstawowe funkcje. Wraz z rozwojem społecznym i cywilizacyjnym ludzie, rozpoczęli dążyć do osiągnięcia komfortu użytkowania swoich prywatnych przestrzeni, z tego powodu podejmowali decyzję o rozbudowach swoich jednoizbowych domostw tworząc układy pomieszczeń o zróżnicowanych przeznaczeniach. Dzięki transformacją domy przestały pełnić tylko funkcje mieszkalne, ale coraz częściej ich wnętrza nabywały charakteru miejsc pracy dla rzemieślników i handlarzy, którzy w przyziemnych kształtowali własne zakłady bądź sklepy, zaś na terenach wiejskich budynki były bezpośrednio łączone z zabudowaniami inwentarskimi. Przez tysiąclecia funkcja mieszkalna ewoluowała biorąc udział w nieprzerwanym cyklu przemijania, naprzemiennie częściowo zyskiwała i traciła możliwości użytkowania. Do dnia dzisiejszego domy to nie tylko budynki mieszkalne, ale równie często przestrzenie rozrywki, nauki i pracy.

Analizując transformację architektury możemy wysnuć wniosek, iż każdy obiekt powstaje dla spełnienia zdefiniowanego celu, który jest wynikiem pojawienia się potrzeby. To właśnie ona tworzy i określa funkcję danego miejsca podporządkowując sobie przyjęte rozwiązania projektowe przy kreowaniu przestrzeni, lecz analogicznie jak w przyrodzie wszystko przemija, w tym przemijają potrzeby. Zjawisko nietrwałości stymulowane jest przez pragnienie dążenia do doskonałości i komfortu, które wymusza nieprzerwany i postępujący rozwój we wszystkich dziedzinach życia człowieka. Postęp społeczny, technologiczny i gospodarczy determinuje zmiany w postrzeganiu ludzkich pragnień, które z upływem czasu ewoluują w różny sposób. Część z nich zanika

bezpłatnie, część zmienia zakres na jaki oddziałuje (zwiększa lub zmniejsza), a część wymusza podniesienie przyjętych standardów. Sprzyja temu łatwość dostosowywania i korygowania otoczenia. Niezależnie od kierunku, w którym się rozwijają częściowo lub całkowicie ulegają procesowi przemijania, a z nimi funkcja jaką zaspokajały, a także architektura, która im służyła. Opisana zależność ukazuje jak niezwykle istotną rolę odgrywa czynnik funkcjonalny w procesie przemijania. Architektura żyje dzięki funkcji jaką spełnia i cyklu jej zmian, niezależnie czy niosą za sobą wartości czysto praktyczne czy też symboliczne, bądź estetyczne. Szybkość zachodzenia transformacji jest odmienna dla różnych typów budynków oraz ram czasowych w jakich istnieją. Niegdyś obiekty architektoniczne niezmienną formie niezawodnie służyły człowiekowi kilkadziesiąt

lat, użytkowane z pokolenia na pokolenie trwały w swojej świetności przez lata. W obecnych czasach proces przemijania zachodzi niezwykle szybko, w krajach rozwiniętych trwa maksymalnie 25 lat. Przytoczony okres znajduje odzwierciedlenie w tempie zmian stylu życia i zmian kulturowych cywilizacji obecnych czasów. Wpieranym jest również przez łatwość, dostępność przeprowadzenia modernizacji, przebudowy, czy adaptacji budynku, który przeminął pod względem funkcjonalnym. Takie ingerencje w strukturę bardzo często ratują obiekty przed całkowitą dewastacją i rozpadem. Wprowadzenie nowej funkcji w "martwe" ściany rozpoczyna nowy cykl życia budynku – odrodzenia, odzwierciedlający rys kulturowy będący zapisem zmagania z nieuchronnym procesem przemijania.

Tab. I. Klasyfikacja ewolucji potrzeb w kontekście czynnika funkcjonalnego.

CZYNNIK FUNKCJONALNY		
PRZYCZYNA ZMIANY	PRZYKŁAD	
Zanik potrzeby	np. eremy (były to obiekty architektoniczne zlokalizowane w ogrodach służące do kontemplacji, rozmyślań, a czasem urządzano w nich małe przyjęcia)	
Rozwój potrzeby	Potrzeba wymaga nowych rozwiązań przestrzennych	np. hale przemysłowe (rozwój technologii wymaga zapewnienia odpowiednich gabarytów przestrzeni)
	Zmiana sposobu zaspokajania potrzeby	np. banki (początkowo domy bankowe skierowane były na bezpośrednią obsługę klienta na ich terenie, obecnie banki podążają w stronę pośredniej obsługi interesanta po przez zastosowanie multimediów, dzięki którym znaczną część operacji można wykonać bez wizyty w banku.)
	Poszerzenie lub pomniejszenie obszaru zaspokajania potrzeby	np. bary, puby, kawiarnie, restauracje (obecnie istnieje kilka typów obiektów gastronomicznych o zróżnicowanym charakterze i różnorodności otrzymywanych produktów, pierwotnie wszystkie cechy skupione były w jednym miejscu tzw. karczmie)
Stagnacja potrzeby, która nie zaspokaja aktualnych standardów	np. budynki mieszkalne (obiekty mieszkalne od zawsze są odpowiedzią na jedną z fundamentalnych potrzeb człowieka- zapewniają schronienie. Na przełomie wieków funkcja zaspokajana była przez różne typy budynków, które wyróżniały się warunkami jakie miały możliwość zapewnić. Do dziś istnieje wśród nich mocno widoczne rozwarstwienie.)	

Podsumowanie

Architektura nie opiera się działaniu czasu - rodzi się, dojrzewa, starzeje i umiera. Przemija. Jest wiele czynników wpływających na sposób i czas przebiegu procesu starzenia się, a jednym z najważniejszych jest funkcja, czyli własność obiektu związana z jego przeznaczeniem lub zadaniem. To właśnie rola budynków stanowi załączek i bodziec do jego wybudowania, a następnie użytkowania, niestety równie często staje się przyczyną jego "śmierci". Wszelkie struktury tworzone są z myślą o zaspokojeniu określonych potrzeb, które wraz z rozwojem cywilizacji ulegają zmianie. Zapotrzebowanie na użyteczności pod wpływem upływu czasu mogą całkowicie zaniknąć lub przestać zaspokajać aktualne standardy, rozwój charakteru pełnionej funkcji, zmiany wymagające innowacyjnych rozwiązań przestrzennych

czy też zmiana sposobu zaspokajania potrzeby powoduje, iż budynek przemija - traci walory użytkowe i staje się bezużyteczny. Poddany destrukcyjnym siłom pochodzącym z otaczającej go przestrzeni ulega powolnemu, samoistnemu zniszczeniu.

Oczywiście człowiek posiada zdolność opóźniania i zatrzymywania ostatecznego procesu przemijania, który jest przecież nieuchronny dla każdej materii we wszechświecie. Dysponując odpowiednimi narzędziami jakimi są modernizacje, przebudowy, rozbudowy i adaptacje możemy kilkakrotnie rozpoczynać nowe cykle życia architektury, ratując ją przed całkowitą unicestwieniem (rys. 1, 2, 3, 4). Posiadając tak silną władzę mamy możliwość zapanowania nad czynnikiem funkcjonalnym, dlatego też to od nas zależy czy chcemy oglądać piękny i nieprzerwany spektakl dnia i nocy - wschodu i zachodu architektury, ukazujący nam coraz to bardziej zaskakujące oblicza.



Rys. 1. Przykład zespołu budynków, które przeminęły pod względem funkcjonalnym. Zakłady przemysłu Papierniczego we Wrocławiu [1].



Rys. 2. Zespół budynków Wrocławskich Zakładów Przemysłu Papierniczego w 2012 roku zyskał nową funkcję - mieszkalną. Widok dawnego magazynu po adaptacji (fot. Jolanta Chmielewska).



Rys. 3. Budynek Destylarni Braci Wolf (fot. Jolanta Chmielewska).



Rys. 4. W 2008 r. rozpoczęły się prace nad adaptacją byłej Destylarni Braci Wolf. Obecnie pełni funkcję mieszkalną [2].

Literatura

1. <http://dolny-slask.org.pl/971490,foto.html?idEntity=544602> (dostęp: 08.03.2016 r.).
2. http://wroclaw.fotopolska.eu/Wroclaw/b11057,Lofty_Platinum.html?f=391264-foto (dostęp: 08.03.2016 r.).